

271.2(497.16):347.23

Preliminarno saopštenje

Petar LEKIĆ (Bar)

Narodni muzej Crne Gore

petarlekic@yahoo.com

CRKVENI POSJEDI U CRNOJ GORI (XII–XVIII VIJEK): PRILOZI

Crkveni posjedi predstavljaju socio-ekonomsku horizontalu razvoja određenog područja. Na osnovu njih saznajemo tok istorijskih procesa, jer vjerske institucije reprezentuju duhovnu horizontalu vremena. Često ovi dokumenti sadrže podatke o vladarima, upravi grada ili zemlje, ekonomskim odnosima, jeziku, antroponimima i toponimima. Prvi dokumenti vezani za osnivanje crkvenog života potiču iz IV vijeka, kada hrišćanstvo postaje zvanična religija Rimskog Carstva. Posebnu pažnju imamo u periodu od IV do kraja XVIII vijeka, do kada se stvaraju vlasti na sekularnim osnovama, odnosno odvaja se svetovna od duhovne vlasti. Rad predstavlja sistematizaciju bitnih crkvenih posjeda na području Crne Gore, odnosno obilježavaju i one objekte koji su imali vlastelinstva na njenoj teritoriji, a sami se nalaze izvan njenih granica. Ova pojava se prevashodno proizvodi iz činjenice da su se tokom vjekova mijenjale granice zemalja. Naglašava se da se putem povelja, listina i testamenata može pratiti nastanak i nestanak određenih zemalja, ali je takođe potrebno ova dokumenta uporediti sa ostalim spisima, kako bi se realnost u prošlosti, koliko to grada dozvoljava, što vjerodostojnije prikazala.

Ključne riječi: *crkva, posjed, imanje, manastir, povelja, ugovor, kralj*

Katedrala Sv. Tripuna u Kotoru. Kotorski biskup Ursacije i Melo prior sa stanovništvom priložili su 1124. godine Manastir Sv. Mihaila na Prevlaci Katedrali Sv. Tripuna u Kotoru (Martinović, 2010).

Opština Kotor je 10. februara 1334. godine donijela odluku da građani ne mogu otuđiti svojinu Crkve Sv. Trifuna, kao ni zemljište drugih crkava (Nikčević, 2001).

Manastir Žiča. Manastiru Žiča sa Crkvom Sv. Spasa su poveljom kralja Stefana Prvovjenčanog 1220. godine darovani u Zeti sela Trebolje (Peličić, 1997) u Zetici pri Sakadarskom jezeru i Plavnica, u Gorskoj župi Golik i pla-

nine Sporih Nozdri i Javorje sa Lukavicom. Na osnovu istog dokumenta crkvi se dodjeljuju sela Ivanje i Crnča u Zatonu kod Bijelog Polja (Miklošič, 1858).

Sv. Đorđe u Kotoru. Kotorski episkop Blazije 2. oktobra 1229. godine naredio je da se ne mogu otkupiti imanje i vinogradi u opatiji Sv. Đorđa (Nikčević, 2001).

Prevlački manastir. Kralj Radoslav je 15. jula 1230. godine, na osnovu prethodne darodavne listine kralja Đorđa, izdao Kotoru povelju u kojoj određuje posjed prevlačkog Manastira Sv. Mihaila na Prevlaci. Dalje se navodi da je manastir dobio zemljište, Pasiglav i Lušticu do Grblja i imovinu uz more (Nikčević, 2006).

U sastav metoha Sv. Mihaila na Prevlaci ulazili su: Sv. Marija na Prevlaci, Sv. Aleksandar u Lješevićima, Sv. Petar u Bogdašićima i Sv. Nikola na Lušnici (Dabinović, 1934).

Manastir Vranjina. Prema pisanoj dokumentaciji Manastir Sv. Nikole na Vranjini je darivao arhiepiskop srpske i pomorske zemlje, Sava Nemanjić. U osnivačkoj povelji Manastira Sv. Nikole na Vranjini pominje se zetski episkop Ilarion, koji se u pisanoj i usmenoj tradiciji pripisuje bratstvu Šišojevića, čiji se trag očuvao u imenu sela u Riječkoj nahiji. Arhiepiskop Sava odredio je da se od Spasove metohije u Žiči daruje podignutoj vranjinskoj crkvi izvor Plavnice, Miholj brod, do mjesta Sveti Jovan i Gostiljske rijeke (Miklošič, 1858). Prepisivač listine je aproksimativno datovao njen nastanak u 1233. godinu.

Kralj Stefan Vladislav ustupio je posjedu Sv. Nikole odredišta: Godinje, Rijeka, Bes, Kruševica, Mica, Plana, Trnovo, Lipov prodo, Debeljak, Mali Debeljak, Dupilo i Gomilica (Miklošič, 1858). Autor dokumenta se poziva na osnivanje hrama od arhiepiskopa Save, kralja Stefana, kasnije Simona monaha i zetskog episkopa Ilariona.

Jelena Anžuska, kraljica, supruga kralja Uroša I, u darovnici Sv. Nikoli na Vranjini poziva se na prethodna dokumenta, povelju arhiepiskopa Save i povelju kralja Vladislava. Ckveni posjed je uključivao Maršenoviće, Krnjice i Kruševicu (Jastrebov, 1879).

Kralj Stefan Uroš je priložio međe crmničkih sela Manastiru Sv. Nikole u Vranjini. Lokaliteti koji se navode su: Orahovo, Mikovići, Limljani, Poluždrebnica, Štitari, Godinje, Mjele, Bjelasica, Sasutomorštica, Riđi potok, Ploča, Trojan, Likov prodol, Bigor, Seoca, Brštanova stijena, Vrela, Obzovica, Orah i Granica (Jastrebov, 1879). Povelja je prvi sačuvani dokument u kojem se spominje ime Crne Gore.

Potpisnik povelje, kralj Stefan Uroš je vranjinskom manastiru poklonio lokacije Sv. Trojicu, Suhodol, Batušu, Teskinu ulicu, Lisu stijenu, Bijeli klak, Babac, Vir i Drijen. U Cetinjskom ljetopisu se nalazi prepis povelje, gdje su

određeni nazivi mjesta nešto drugačije ispisani. Pojedini djelovi stanovništva su upadali u granice posjeda, kako je zapisano u Cetinskom ljetopisu: *U Orahovu zemlje i jazove što bijahu pritisli Dupiljani i Sotonići što bijahu pritisli Optočići, Sotonići, Dupiljani i Talići (Tomići – L. P.) pode Brčelima. Što bijahu pritisli Šišojevići zemalja crkvenih* (Šekularac, 1996: 110).

Đurađ II Stracimirović Balšić je darovao vranjinski manastir određujući mu polovinu posjeda Rake, od Spilice do dvorišta Nikole Ilića, da bi se završio na Cijevni, na Kosačinom kamu (Jastrebov, 1879). Dokument je pogrešno datiran u 1404. godinu, jer je Đurađ II preminuo prethodne godine.

Gospodar Balša III je u svom dvoru u Brčelima napisao tekst, gdje je pismenim putem Karuč poklonio manastiru (Jastrebov, 1879).

Mataguži su 1468. godine poklonili predio od granice Plavnice do potoka Otkabeža i Miholj broda Sv. Nikoli na Vranjini (Jastrebov, 1879).

U povelji Ivana Crnojevića, koja se datira 23. novembra 1469. godine, sačuvanoj prema prepisu Pavla Rovinskog, navode se geografski nazivi osnivačke povelje Manastira Sv. Nikole na Vranjini (Rovinski, 1993).

Vladar Zete, Ivan Crnojević priložio je manastiru 1469. godine Zabes, Grab i Godinje (Jastrebov, 1879).

Kako se čita iz povelje Skenderbega Crnojevića, 1527. godine, održano je sastajanje na Viru, gdje su potvrđene crkvene i zabeške međe (Jastrebov, 1879). Mjesta koja se navode su Plima, Oko matabansko, Mjele, Lug, Besac i Obida.

U defteru Dukadinskog sandžaka iz 1570. godine navode se zemljišta Manastira Sv. Nikole na Vranjini u Orahovu, Godinju, Vranjini, Brčelima, Seljanima, Brajićima, Kladnici i Biloslavcima (Berislavcima – L. P.) (Husić, 2017).

Manastir Bogorodica Bistrička. Srpski kralj Stefan Vladislav darovao je Crkvi Bogorodice Bistričke zemlju oko hrama. Među toponimima se spominju Križevac, Gradište, Kruščica, Vrbnica, Kobilja glava, Krstac i Miholj crkva (Tomović, 2006).

Manastir Sv. Petra i Pavla u Bijelom Polju. Oko 1252. godine, poveljom kralja Uroša I, Manastiru Sv. Petra i Pavla kod Bijelog Polja darovan je metoh sa pozivanjem na prethodnu diplomu kneza Miroslava (Novaković, 1912). U dokumentu se upisuju arhiepiskop Arsenije i humski episkop Sava. Među naseljima koja se evidentiraju pronalaze se Lješnica, Krokočevica, Ljetine, Cerova, Rastešina, Uljarevina, Nedakusi, Smrečnik, Kruševac, Brštanik, Bivolje brdo, Živogošte, Ston, Trnova i Malikove. Između ostalih, nazivi mjesta su Boroševina, Draganj dol, Velja glava, Gotilovina, Stričina i Plavkovina.

Kralj Milutin je priložio Crkvi Sv. Petra i Pavla Crkvu Sv. Bogorodice u Bistrici i Kutanskoj i Crkvu Sv. Nikole na Sirotinu, gdje se na početku doku-

menta spoznaje činjenica da je za vrijeme humskog episkopa Danila episkopija zapustjela (Novaković, 1912).

Stefan Dečanski je u hrisovulji manastiru potvrdio prava iz prethodne darodavnice svog oca (Novaković, 1912).

Nasljednik kralj Dušan je 1343. godine Crkvi Svetih Apostola poklonio u Crnči Velje polje, zatim Brezovu i Zagrad (Novaković, 1912).

Sv. Bogorodica u Stonu. Crkva Sv. Bogorodica u Stonu darivana je u hrisovulji kralja Stefana Uroša sela Bivolje brdo, Braštanik, Živogošte, Ponikvi, Trnova, Brskovo, Nedakusi, Cerova, Močila, Krokočevo, Kruševac. Međo toh je obuhvatao zemlju oko Stona, polovinu u Crnoj Gori i planinu Smrečnik (Novaković, 1912).

Manastir Hilandar. U povelji Manastiru Hilandaru, koja se datira između 1293. i 1302. godine, kralj Milutin je darovao mjesto Dosude u Plavu (Miklošič, 1858).

Ratački manastir. Granice ratačkog posjeda na početku XIV vijeka specifikovani su u darodavnoj diplomi kralja Milutina i njegove majke, kraljice Jelene. U Buljarici je situiran toponim Brateš. Lokalitet Šaptine se sačuvao u nekadašnjem bratstvu, koje je živjelo u Paštrovićima. Na mjestu Gradište u Buljarici je izgrađen i u više navrata dograđivan manastirski kompleks sa tri crkve. Toponim Devin vrh je danas Din vrh iznad Čanja. Spič je u širem tumačenju kraj između rijeke Željezniče i Buljarice, dok je centralni dio koncentrisan oko Crnog rta. Sa zapadne strane, prema Sutomoru nalazi se vrh Mala Ostrvica, odnosno Ostrvica. Među potpisnicima se nalaze nadbiskup barski Marin, episkop humski Jovan, episkop zetski Mihailo i biskup kotorski Dujmo (Miklošič, 1858).

Zemljišni posjed Ratačkog manastira se evidentirao u ugovoru između Mletačke Republike i Đurađa Brankovića u Vučitrnu 1426. godine: *Item et prefato misser Francesco Querin nomine quo supra de piam concordio roman contento, che l abadia de Sancta Maria de Rozezo cum le suo raxon e confini e ville debia remagnir liberamente al predato magnifico signor Zorzo nomine quo supra* (Ljubić, 1890: 13). Granice Ratačkog manastira potvrđene su u Drivastu 1426. godine, u ugovoru između Venecije i Đurađa Brankovića: *Item dechiarem il confini de sancta Maria de Rocez commençando de Mostrez confina cum la Scua, e confina cum Milos Mazuppa e i zima de la montagna, et anchora Linoberd. E che le case dela Scua in quella condicion secondo se contien in li capitoli a Volcinternada quelle serviva a miser Balsa* (Ljubić, 1890: 15).

Manastir Banjska. Oko 1315. godine kralj Milutin je podario Manastiru Sv. Stefana u Banjskoj na Kosovu lokacije u Zeti, Budimlji, Plavu i Gusinju. U Zeti je određeno Zabjelo, Botun, Podlužje, Dinoša, dva Gostilja i Žaborovo (Kovačević, 1890). Podlužje je župa u Duklji u XI vijeku, što se

saznaje na osnovu djela *Kraljevstvo Slovena*. Sastavljač dokumenta je više puta pomenuo rijeku Cem, odnosno u novovjekovnom periodu Cijemnu, a zatim Cijevnu, po kojoj je nazvano Čemovsko polje. Hmelnica je naselje Helmica u Malesiji, dok se Grude najvjerovatnije odnose na malisorske Grude. Vrhovi Bukovik, Jagoda i Čemerno, danas Čemer, se nadvijaju iznad župe Kupelnik. U Budimlji je manastiru darovano Goražde sa međama. Posjed je obuhvatao plavsko-gusinjsku oblast, gdje su u dokumentu navedeni Plav, Gusinje, Kruševo i Visitor. Brskovo je imalo obavezu na godinu da daje 200 perpera, a u Svetom Srđu 100 sprudova soli se poklanjalo manastiru. Na dokumentu su upisani episkopi Pečke asrhiepiskopije. Među imenima se bilježe episkop zetski Mihailo, episkop raški Pavle, episkop humski Danilo, episkop budimljanski Nikola, episkop mileševski Gavriilo i po drugi put episkop raški Evstratije. Autori povelje su kralj Milutin i arhiepiskop Nikodim.

Manastir Dečani. Osnivačka povelja kralja Stefana Dečanskog 1330. godine – Manastir Dečani sa Crkvom Hrista Pantokratora sadrži zemljište u plavskom kraju i Zeti, koja su mu darivana. Poslije smrti u gradu Zvečanu, kralj je proglašen za svetitelja, njegove mošti pohranjene u zadužbini, a kulturno zdanje je postalo mjesto hodočašća. Sjeveroistočno od Plava se locira upisana lokacija Velika, a u današnjici postoje toponimi Lijevi i Desni meteh, što svjedoči o nekadašnjoj prošlosti, u čijoj blizini se bilježi toponim Komorača, odnosno Komoran. Zapadno od Velike je mjesto Ržanica, zatim se bilježi Petkova crkva, a takođe je zapisano Gusinje. Među mjestima se navodi Grnčarevo, očuvano u savremenom nazivu Grnčar (Ivanović, 1954). Planina Visitor nadvisuje čitavu oblast, dok je komunikacijsko čvorište između plavske oblasti i Peći bila planina i prevoj Vrmoš. Međe Budimlja zajedno sa međama Plava evidentiraju se u tekstu. Vlastelinstvo je uključivalo Trepču sa upisanim međama Dosuđe, Gradac, Zagradac i Visoki krš. Manastir Dečani je imao posjede u Zeti, pa se u povelji spominju Kuševo, Sušica, međe Svetog Stefana u Papratnom dolu, Kamenica, Kupelnik, Cem voda i Blato. Kuševo je najvjerovatnije očuvano u nazivu Kševa u Grudama (Jovićević, 1997). Kamenica je toponim, koji se, po svemu sudeći, odnosi na istoimeno mjesto u okruženju Skadra. Potpisnik povelje je Stefan Uroš, kralj srpskih i pomorskih zemalja.

Svetoarhandelski manastir kod Prizrena. Car Dušan je odredio zemljište koje se pridaje Svetoarhandelskom manastiru u osnivačkoj povelji 1348. godine, a između ostalog, činili su ga u Zeti posjedi u neposrednom arealu Skadra (Mišić i Subotin-Golubović, 2003).

Svetoarhandelska crkva u Jerusalimu. Crkva Sv. Mihaila i Gavrila u Jerusalimu je od cara Dušana 29. aprila 1348. godine dobila Manastir Sv. Nikole na Vranjini sa vinogradima, planinama, pasištima, zimovištima (Novaković, 1912).

Svedržitelj je potvrdio poklon jerusalimskom manastiru 8. marta 1350. godine, kada je darovao Crkvu Sv. Nikole na Vranjini i 500 perpera od dubrovačkih prihoda (Novaković, 1912).

Manastir Kom. Granice Manastira Kom, koje se bilježe u Cetinjskom ljetopisu su obuhvatale krajeve u kojima su živjeli Sinjčani, Brajići i Doljani (Šekularac, 1996). Dalje se određuju mjesta: Skaz Krstac, Ždrijelo brajičko, Gomila, Bijela ploča, dalje u Duge kami na Kipovu glavicu, u Rudinu, Gomi-lu, u drugu gomilu poviše Muhove dubrave, pored Grmuša, ispod Volujice u Bijelu ploču. Iz jednog dokumenta se spoznaje da su manastiru pripadali Olač i Karuč (Dragović, 1887).

Manastir Praskvica. Gospodar Zete, Balša III izdao je 1413. godine osnivačku povelju Manastiru Sv. Nikole u Praskvici. U ovom dokumentu manastiru je pripisano korišćenje zemljišta do vode Praskvice, u Velikom potoku, Mirištu i kod Žabljaka (Šerović, 1955).

Zbor Paštrovića ispred Manastira Sv. Trojice bio je održan 30. maja 1634. godine. Kaluđeri Crkve Svetog Nikole u Gradištu i iguman manastira Praskvica, Đo(r)ćije Kuljača, su iznijeli povelju kralja Milutina i kraljice Jelene Anžuske: *ge pred sućama i svijem narodom, ge izniješe kaluđeri od Svetoga Nikole od Gradišt i iguman od Praskvice, naime Đo(r)ćije Kuljača, izniješe krusovulj gospodina kralja Stefana Uroša i njegove matere gospođe kraljice i bi pročitan svemu narodu, i jest ga čuo vas narod, sve što govo(r)aše u njem, u rečenomu krusovulju, rečeni njihov prilog, da ga afrankava od svake inganarije, od kojega krusovulja kotetavaše se vas narod da bude izv(r)šen u sve kako govori rečeni krusovulj, od svake i(n)garije* (Vukmanović, 1960: 440). Zatim se u dokumentu kaže da su suci, vojvode i i vlastela za odluku da prilog Paštrovića ide u Manastir Praskvica i Manastir Gradište.

Manastir Moračnik. Balša III je 1417. godine darovao guvno soli Manastiru Bogorodice na Moračniku (Jastrebov, 1879).

Manastir Prečista Krajinska. U povelji Balše III 1417. godine, za vrijeme zetskog mitropolita Arsenija, Manastiru Prečistoj Krajinskoj se poklanja deset kabala soli (Jastrebov, 1879).

Cetinjski manastir. Dokument sadrži činjenice da manastir preuzima posjede Komske crkve i Gorice, koju su gradili roditelji Ivana Crnojevića. Među ličnostima u povelji se navode mitropolit Visarion i episkop Vavila. Dalje se navodi da je manastir imao svoja prava na zemljište u Donjem Dobru i Strugarima. Granice su išle na Dorbrštik, Tijesno ždrijelo, Strakornik i dno Rugina doca, Debelu ploču i u dno Maloga zelja. Poslije toga, navodi se granica u vrhu Ivine, zatim u Kovačevom dolu i u Krstu. Među toponimima se nalaze: Dapkol do, Kravšin do, Obodina, Stanište, Gola Glava, Velji vrh, Travni do, Kozji hrobat, Bučki brijeg, Debeli kamen, Lupoglav, Varnovi

stanovi, Popove lazine i na kraju granica povrh Rovina (Rotković, 1984). U daljem tekstu piše: *Ovdje je granica Lupoglave gornjobrdska dokle bi ralo zadjelo, zašto bi dijeljen s poljem, te im ga uzeše cijelo. Drugo je sve crkveno* (Rotković, 1984: 65). Nakon ovog dijela, utvrđuje se zemlja na Lovćenu. Oko Lovćena se spominju Presjeka, Majstorica, Ždrijelo majstoričko i lovćensko, Treštanik, Kolovirski vrh, Grebensko ždrijelo, Debeli vrh, Bablji do, Babjak, Bostur (Rotković, 1984). Na Cetinju se navode Vitina ulica, Vignjište, Zauglinski krš, Zagrablje, Kamena njiva, Arbanaška međa, Borišina kamenica, Vrtijeljka (Rotković, 1984). Potom ostaje desni dio šume očišćen za manastir putem, a zatim se spominju Pitoma kruška, Lišajeve kami i Stare lazine, a u istom kontekstu se evidentiraju Zla stijena, Crna ploča, Počivalo, Velji brijeg, Goli brijeg, Ševrlja, Ruda glavica, Zborište i Mali krš. Određuje se na kraju mjesto Dubrava.

Na osnovu teksta Cetinjskog ljetopisa saznaje se da je gospodar Ivan u Piperovićima crkvi dao zemlju Jablano sa uzglavljem i Spasov krst, zemlju pod Molanovića kućom, zemlju uvlačku i vrh Carina (Šekularac, 1996).

U Zagori crkvena baština je bila na Sjenokosu, pod Crnijem, na Putniku, pod Kupinim dolom, pod Oraham u Bjelojevićima, Hraninove kuće, kod Lješkova prodola i u Miličinom dolu (Šekularac, 1996).

U Cetinjskom ljetopisu se navode stare granice u Sinjcu što su ih kupovali crnogorski mitropoliti sa potvrdom u dokumentaciji (Šekularac, 1996). Goljemadi se bilježe a potom i Gornji Dodoši i Krađi do, koji su kupljeni od Hasana Ibrahimbašića. Prvobitna crkvena granica išla je preko Krstaca na Ždrijelo brajičko. Zatim su zapisani Vezac, Treštanik, Zla Gora, Bijela glavica, Krš, vrh Gunjače, Vukova glavica, Matica, Velje prodoli, Blato, Bobija, Murtezija i Bazagur.

Arhiepiskop pečki Atanasije Gavrilović je 2. januara 1749. godine napisao povelju, nakon što je vidio hrisovulje Ivana Crnojevića (Šekularac, 1996). Sastavljač je naveo posjede u Mainama, Stanjevićima, Gornjim Dodošima, Zagrađem dolu, Župi Narat i ostalim mjestima, koja se navode u prethodnim darovnicama.

Riječki manastir. Riječki manastir Sv. Nikole prema turskom defteru iz 1521. godine imao je vinograd, ribolovište i mlin (Đurđev i Hadžiosmanović, 1973).

Manastir Piva. Murteza, sin Hasanov, 1579. godine u Bostane obezbijedio je zemlju za manastir i kaluđere (Blagojević, 1971).

Vuinovići su 1673. godine predali Baru na Jezercima manastirskom imanju (Blagojević, 1971).

Knez Vuk iz Seljana, Vučina, Grdan i svi Seljani priložili su oko 1677. godine zemlju Zavodište (Mihailović, 1966).

Petar Krečko Nikolić poklonio je posjed u Goransku, Sinjcu, Zakamenu i Crtovu dolu 1752. godine (Blagojević, 1971).

Mehmed Mešir, kajmakam bosanski, potvrdio je posjed manastira 20. februara 1775. godine (Blagojević, 1971).

Manastir Gradište. Na zboru Paštrovića 30. maja 1634. godine odlučeno je da polovina prihoda ide u Manastir Gradište (Vukmanović, 1960).

Manastir Morača. Sabor Pečke patrijaršije za vrijeme patrijarha Pajsija održan je 1639. godine u Manastiru Morača, kada je crkvi 4. juna iste godine poklonjena zemlja. Na ploči Crkve Sv. Nikole Manastiru Morača daje se zemlja u oblasti oko manastira: *u Zagradac, – na Prag, nad Proporicu u brijeg, – uz Ljeskovo brdo, u vodu na dno Skoka, – u krš više Makarijevače, – strabom pravo u Ploču na vrh Buricaja, – pravo niz brijeg u vodu na dno Klioševine, – u ploču na vrh Nikonovca, – upravo u Preslice na brdu – putem iznad Crnine do u vodu na dno Seoca i – pravo stranom u Pretisko brdom, u Pej više Vočja, – u Krkov vinograd, – pravo u Vodišnjicu, – u Mulo, – u Bagrin Slap, u vinograd, – u Jejev krš, – Gradinu posred orašja, – u veliki Krš na dno Ivanovijeh Vrtla, – pravo preko Glodija na vrh Bare, – paki potomak iz Čkiljca i u rijeku u Včelinju niz vodu Moraču u Grlo međa* (Šćepanović, 2003: 112). U Gornjoj Morači se uračunavaju gornje i donje polje, Zagradac, Rt Blatišta, Ridina njiva i Crentišta. Crkvi se daruje zemlja na Lješnju i Zaprijevorje. Proiguman Stefan darovao je imanje u Sjerogoštu i kupio Ljubotiće u svih Ravnjana. U natpisu se pored patrijarha Pajsija spominju mitropolit hercegovački Longin, mitropolit budimljanski Pajsije i iguman jeromonah Antonije.

Manastir Ostrog. Zaveštajno pismo mitropolita Vasilija Jovanovića svjedoči o zadobijanju crkvenog zemljišta 1666. godine: *...što kupih Velji do za dvanaes(t) groša i po; i Spižica zemlju u Dobro polje, ot puta do reke, i s jazom, za dva groša, a što je njegovo bilo pod lozom to je priložio crkvi; i što sam kupio Zanačlicu u Milanovića, u Raiča i u Vumila, za groš i bukilu pšenice, be pšenica skupa; i u Petra Živkovića što sam kupio Zanačlicu za dva groša, a više što sam mu dao, vidi Bog i sveta Bogorodica* (Mihailović, 1959: 21).

Sa bratijom, iguman Stefan je 1748. godine od Joče, Vaska i Matijaša kupio udio u bistijerni i od Joče i Vaska imovinu u Kauševini (Nikčević i Pavićević, 1964).

Testamentom 1764. godine Trušo, pod krštenim imenom Luka, ostavio je manastiru 9 motika vinograda u Podždrijelu i od vinograda sjenokos u zapadnom dijelu (Nikčević i Pavićević, 1964).

Stanoje, Šaban i Vuk, sinovi Jovčevi, prodali su 1765. godine Manastiru Ostrog 4 motike vinograda za 5 i po cekina u Donovu ot (Nikčević i Pavićević, 1964).

Crkva Sv. Nikole u Bigovu. Na osnovu zapisa igumana Melentija Čukurovića iz 1714. godine u Manastiru Brčeli iščitava se da je Crkva Sv. Nikole u Bigovu posjedovala zemlju u Igalu i Bigovu do Badljive bašte prema unutrašnjosti (Stojanović, 1903).

Manastir Stanjevići. Na zboru Pobora, 2. januara 1783. godine, određeni su prihodi Manastiru Sv. Trojice u Stanjevićima, poslije ostavštine Marka Ivoa Martinovića. Poslije navođenja mjesta i cijena ističe se baština: *I osta višerečna baština crkvi Svetoj Trojici u vijek, zašto njihov red bi ponuđen u toliko putah, koji otrese ruke ot svijeh višerečnih dobarah pred svijema Poborima. I mi svi Pobori dogovorno ovo prodasmo i ovom knjigom utverdismo u vijek vječni crkvu* (Nikčević i Pavićević, 1964: 62).

LITERATURA

- Blagojević, O. (1971). *Piva: priroda, istorija, etnografija, revolucija*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Dabinović, A. (1934). *Kotor pod Mletačkom republikom (1420–1797)*. Zagreb: Union.
- Dragović, M. (1887). „Prilozi za istoriju Crne Gore iz vremena vladika iz raznih plemena“, *Starine JAZU*, br. 19, str. 257–260.
- Đurđev, B., Hadžiosmanović, L. (1973). *Dva deftera iz vremena Skender-bega Crnojevića, II*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Husić, A. (2017). *Crna Gora u defteru Dukađinskog sandžaka*. Sarajevo – Cetinje: Orijentalni institut – Državni arhiv Crne Gore.
- Ivanović, R. (1954). „Dečansko vlastelinstvo“, *Istoriski časopis*, br. 4, 173–226.
- Jastrebov, I. (1879). „Prepis hrisovulja na Cetinju o manastiru sv. Nikole na Vranjini“, *Glasnik Srpskog učenog društva*, br. 47, 219–231.
- Jovićević, A. (1997). *Malesija*. Podgorica: CID.
- Kovačević, Lj. (1890). *Svetostefanska hrisovulja*, Spomenik 4. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Ljubić, Š. (1890). *Listine o odnošajih između južnog slavenstva i Mletačke republike, IX, od 1423. do 1452*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Martinović, J. (2010). „Kotorske listine (1)“, *Matica*, br. 44, 279–288.
- Mihailović, B. (1959). *Manastir Ostrog i sv. Vasilije Ostroški*. Cetinje: Manastir Ostrog.
- Mihailović, B. (1966). *Manastir Piva*. Cetinje: Manastir Piva.

- Miklošič, F. (1858). *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*. Beč: Apud Guillelmum Braumuller.
- Mišić, S. & Subotin-Golubović, T. (2003). *Svetoarhandelska hrisovulja*. Beograd: Istorijski institut.
- Nikčević, T., Pavićević, B. (1964). *Crnogorske isprave XVI–XIX vijeka*. Cetinje: Arhiv Socijalističke Republike Crne Gore.
- Nikčević, D. V (ur.) & Klikovac, A. (pr.) (2001). *Monumenta Montenegrina VI, 1*. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore.
- Nikčević, D. V. (ur.) & Jaguš-Akkad, L. (pr.) (2006). *Monumenta Montenegrina VI, 3*. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore.
- Novaković, S. (1912). *Zakonski spomenici srpskih zemalja srednjeg vijeka*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Peličić, J. I. (1997). *Zapisi o Zeti*. Golubovci: Sabor Zete.
- Rotković, R. (1984). *Sazdanje Cetinja: izvori i legende*. Titograd: Leksikografski zavod Crne Gore.
- Rovinski, A. P (1993). *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti, I*. Cetinje – Sremski Karlovci: Centralna narodna biblioteka „Đurađ Crnojević“ – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Stojanović, Lj. (1903). *Stari srpski zapisi i natpisi, 2*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Šćepanović, M. (2003). „O zemljišnim posjedima manastira Morača“, u: *Slava i imanje manastira Morača*, Podgorica, Nova Pazova: Kulturni centar „Sv. Sava“, Bonart, str. 105–123.
- Šekularac, B. (1996). *Crnogorski anali ili Cetinjski ljetopis*. Cetinje: Obod.
- Šerović, P. (1955). „Povelja o osnivanju manastira sv. Nikole u Praskvici i njeni dodaci“, *Istoriski časopis*, br. 5, str. 323–332.
- Tomović, G. (2006). „Iz istorije srednjeg Polimlja od VII do XVII veka“, u: *Manastir svetog Nikole u Podvrhu 1606–2006*. Beograd: Službeni pregled, str. 23–57.
- Vukmanović, J. (1960). *Paštrovići, antropogeografsko-etnološka ispitivanja*. Cetinje: Obod.

Petar LEKIĆ

CHURCH ESTATES IN MONTENEGRO (XII–XIV CENTURY): DOCUMENTS

Church estates represent a socio-economic indicator of the development of a certain area. Based on them, we learn about the course of historical processes, because religious institutions depict the spiritual dimension of time. These documents often contain information about rulers, city or country administration, economic relations, language, anthroponyms and toponyms. The first documents related to the founding of church life date back to the 4th century, when Christianity became the official religion of the Roman Empire. We have paid special attention to the period from 4th to late 18th century, when authorities were created on a secular basis, i.e., secular authorities were separated from spiritual authorities. The paper systematically reflects on important church estates in the territory of Montenegro. It is indicated that the origin and disappearance of certain states can be traced through charters, documents and wills, but it is also necessary to compare these documents with other documents, in order to present the reality of the past as credibly as possible.

Key words: *church, property, estate, monastery, charter, contract, king*